

Hat Sanatında Karalamalar: Özgün ve Özgür Yazıların Keşfi

Scratches in Calligraphy: Discovery of Novel Styles

Raziye YILMAZ¹
Yusuf BİLEN²

¹KTO Karatay Üniversitesi, Güzel Sanatlar ve Tasarım Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Konya, Türkiye

²Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Geleneksel Türk Sanatları Bölümü, Isparta, Türkiye

Öz

Hat sanatı, yazı ve süsleme sanatının zarafetle birleştiği özgün bir sanat dalıdır. Bir hat eserinin temel taşlarından biri de karalamalardır. Bir eserin oluşum sürecinde hattatın ilk adımı olan karalamalar, sanatkârın yazıyı tasarlamaya başladığı andan itibaren esere özgünlük katar. Eserin ortaya çıkışına dair ilk izler, karalamalarda gizlidir. Bu makalede, hat sanatında karalamaların değeri ve bu eserlerin hat sanatçısının zihinsel ve duygusal yolculuğunu yansıtmaya özelliği detaylı bir şekilde ele alınacaktır. Hat sanatında karalamaların uygulama esaslarından olan, metin içeriği, kompozisyon özellikleri, estetik kriterler, tashi, teşrifat, tezhip ve kebbe kaydı başlıklar altında ele alınırken karalamaların oluşturulmasında kullanılan teknikler de titizlikle okuyuculara aktarılmıştır. Ayrıca, makalede günümüze kadar ulaşmış müze ve koleksiyonlardaki çeşitli karalama örneklerine yer verilip hat sanatının zengin tarihine ve çeşitliliğine vurgu yapılmıştır. Farklı dönemdeki hattatların eserlerinden verilen karalama örnekleri, hat sanatının geçmişten günümüze uzanan mirasını keşfetmektedir.

Anahtar Kelimeler: Hat sanatı, hattat, karalama, kompozisyon, istif

ABSTRACT

Calligraphy is a unique branch of art that elegantly the art of writing and decoration. One of the cornerstones of a calligraphy work is scratches. Scratches, which are the first step of the calligrapher in the formation process of a work, add originality to the work from the beginning of the writing. The first traces of the emergence of the work are covered in scratches. In this article, the value of scratches in calligraphy and their ability to reflect the mental and emotional journey of the calligrapher will be discussed in detail. While the text content, composition features, aesthetic criteria, correction, indexing, illumination and ketaba, which are the application principles of scratches in calligraphy, are discussed under the separate headings, the techniques used in the creation of scratches are meticulously conveyed to the readers. In addition, various examples of scratches in museums and collections that have survived to the present day are included in the article, emphasizing the rich history and diversity of calligraphy. The scratch examples given from the works of different periods and calligraphers reveal the discovery of the heritage of calligraphy from past to the present.

Keywords: Calligraphy, calligrapher, scratches, composition, design

Giriş

Hat sanatı, İslam kültüründe büyük bir öneme sahip olan bir yazı sanatıdır (Serin, 2005). İslam dininin kutsal metni olan Kuran-ı Kerim'in Arapça olarak yazılması, hat sanatını Kuran-ı Kerim'in yazılışında büyük bir rol oynamaya sevk etmiştir. Hat sanatı, ayet-i kerimeler, hadis-i şerifler, hikmetli sözler, şiirler veya güzel sözler gibi metinlerin yazılmasıyla ilgilidir (Bilen, 2014). Ayrıca, hattatın kendi imzası, bir kurum veya kuruluşun ismi veya özel bir isim çalışması da olabilir. Bu sanat, kelimelerin ve harflerin estetik güzelliklerini vurgulayarak eserleri inceleyenlerin ve yazıyı okuyanların dikkatini çekmeyi amaçlar.

Hat sanatında eserlerin ortaya çıkarılmasında genellikle üç ana malzeme olan kalem, kâğıt ve mürekkep (Derman, 2001) kullanılır. Mürekkebin akışkan olması, kâğıdın aharlı olması ve kalemin keskin olması, meşk edilen harf ve kelimelerin yazımında büyük bir önem taşır. Bu unsurların uyumuyla eserin görselliği ortaya çıkarılır. Hattatın temel gayesi bu uyumu sağlamaktır ve bu amaca ulaşmak için hat eseri bir takım ön çalışmalara sahne olur. Bu ön çalışmalar genellikle küçük ölçekte yapılır ve hattat harflerin yazım şekillerine son hallerini vermek için birtakım çalışmalar yürütür. Aynı şekilde, kelimele-

Geliş Tarihi/Received: 31.03.2023

Kabul Tarihi/Accepted: 27.09.2023

Yayın Tarihi/Publication Date: 29.03.2024

Sorumlu Yazar/Corresponding Author:

Raziye Yılmaz

E-mail: raziye.yilmaz@karatay.edu.tr

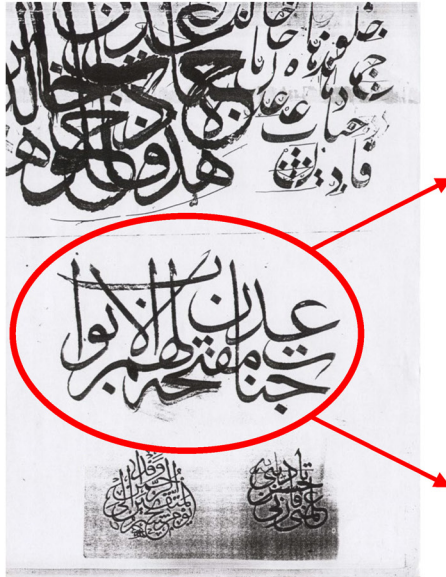
Cite this article as: Yılmaz, R. & Bilen, Y. (2024). Hat sanatında karalamalar: özgün ve özgür yazıların keşfi. *Journal of Art and Iconography*, 6, 1-12.

Content of this journal is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International

rin bir yazı içinde nasıl birliktelik göstereceğine karar vermek için de hattat çaba gösterir. Eserin son haline erişmeden önce yapılan tüm bu ön çalışmalar “karalamalar” olarak adlandırılır. (Edgü, 1988; Yazır, 1981). Görsel 1’de Halim Efendi’ye ait karalama çalışmasının nihai formuna ulaştıktan sonra levha haline gelmiş bir örneği görülmektedir.

Karalama çalışmaları (Özkafa, 2023), noktasız ve mükerrer harf, kelime veya cümleciciği içeren deneme çalışmalarıdır. Kâğıt üzerinde boş yer bırakmadan, kâğıdın her yönünü kullanarak yapılan bu çalışmalar ilk bakışta düzensiz yazılar gibi görünse de buradaki asıl amaç en mükemmele ulaşmak için yapılan deneme yazılarıdır. Karalamalar, bir yandan hat sanatında eserin son haline getirmek için yapılan çalışmaları ifade ederken diğer yandan hattatın beceri ve hassasiyetini korumasına yardımcı olmak amacıyla yaptığı pratik çalışmaları da kapsar. Hattatlar, karalama çalışmalarıyla kendilerini sürekli olarak geliştirmeyi amaçlar ve sanatlarında ustalaşmaya çalışırlar (Çevik, 2020). Bu nedenle, hat sanatındaki ilerlemelerini ve beceri aşamalarını görmek ve geriye dönük gelişimleri kaydetmek amacıyla karalamalarını arşivlerler. Arşivlenmiş ve günümüze ulaşmış olan bu karalama çalışmaları, yazı sahasında yıllar içerisindeki değişimleri ve gelişmeleri gözlemlememizi sağlayan önemli bir belge niteliği taşırlar.

Görsel 1.

Halim Efendi'nin a) karalama çalışması, b) karalamanın levha hali (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Bu makalede, hat sanatının gelişiminde önemli bir yeri olan karalamalar üzerinde durulacaktır. Bu kapsamda, karalamaların terminolojisi ayrıntılı bir şekilde ele alınacak ve hat sanatında karalamaların önemi genel olarak açıklanacaktır. Ayrıca, karalamaların hat sanatına kattığı estetik değer ve hattatlara sağladığı faydalar

detaylı bir şekilde ortaya konulacaktır. Karalama aşamaları hakkında teknik bilgiler verilerek, okuyucular hat eserinin oluşturulmasındaki aşamalar hakkında bilgilendirilecektir. Bununla birlikte bu çalışmada, günümüzde önemli değere sahip olan bir karalama örneği hat sanatı açısından tahlil edilecektir.

Hat Sanatında Karalamalar

Hat sanatı literatüründe yer alan “karalama” kelimesi menfi bir anlam içermemektedir. Karalama kelimesinin kökenine baktığımızda, “kara” kelimesinin müennes (dişi) şekli olan “sevdâ” kelimesiyle ilişkilendirilebilir. “Sevdâ” güçlü bir sevgi, aşk ve tutku anlamına gelirken, “sevâd” siyahlık, karartı anlamına gelir. Karalama kelimesi ise “müsvedde” kelimesiyle de ilişkilendirilebilir. Bu kelime kökleri siyahlık, kara ve karartı ile ilişkilidir (Ayverdi, 2010; Şemseddin, 2018). Karalama kelimesi hat sanatında birçok anlamda kullanılmıştır. Örneğin, temize çekilmemiş yazı, bir yazının kâğıt üzerine işlenmemiş ilk şekli, düzensiz ele alınmış notlar ve bir eserin başlangıç aşamaları gibi anlamlara karşılık gelmektedir. Bu anlamlarında karalama kelimesi genel olarak henüz tamamlanmamış, düzenlenmemiş bir çalışmayı ifade etmektedir (Özönder, 2003). Bu bağlamda, hat sanatında “karalama” terimi, hattatın ilk taslaklarını, deneme çalışmalarını ve yazının henüz tamamlanmamış hallerini ifade etmek için kullanılmaktadır. Bu terim, hat sanatının

gelişim sürecinde önemli bir aşamayı temsil eder, hattatın yaratıcılığını ve sürekli çalışmasını vurgular.

Hat sanatında karalama, hattatların kendine özgü bir tür olarak kullanabildiği önemli bir çalışma şeklidir. Bir nevi kontrollü el yazısı pratikleri olarak da düşünülebilir. Karalama çalışmaları, hattatların kalemi ve kâğıdı daha rahat ve ustaca kullanabilmesi ve böylece öğrenme ve keşif yapma sürecine olanak sağlar. Karalama çalışmaları hattatlara metnin kompozisyonunu planlama, ölçeklendirme ve estetik uyum üzerinde deneyim kazandırır. Aynı şekilde,

kelimelerin bir yazı içinde nasıl birliktelik göstereceğine karar vermek için de çaba gösterirken ayrıca tekniklerini geliştirmelerine ve farklı kompozisyon denemeleri yapmalarına olanak tanır. Hattat, sürekli olarak kendisini keşfetme ve en güzel sonuca ulaşma amacıyla karalama çalışmalarını sürdürerek hat sanatında ilerler. Aynı yazı metni için farklı karalamalar da karşımıza çıkmaktadır.

Hattatların el becerilerini geliştirmek amacıyla gerçekleştirdikleri karalamaların, tarihsel olarak ilk dönemlerden itibaren var olduğuna inanılmaktadır. Ancak, bu tür karalamaların çok eski örnekleri günümüze ulaşmamış olması (ulaşabilen bilgiler kadarıyla) bu çalışmaların o dönemde yeterince önemsenmediği veya korunmadığı muhtemeldir. Diğer yandan, Osmanlı hat ekolünün kurucusu

Karalama çalışmaları geleneksel ve modern tasarımlar arasında dengeyi sağlamak için hattatlara esneklik ve özgürlük sağlar. Hat sanatında köklü bir geçmişe sahip olan geleneksel yazı formlarını modern çağın estetik kriterleriyle birleştirmek, hattatlara farklı bir ifade ve yaratıcılık alanı sunar. Karalamaların bir diğer önemi de çalışılan bir karalama örneğinin başka hattatlar tarafından da taklit olarak çalışılmasıdır. Bu da bize, karalamadaki harf ve kelime anatomilerinin de taklit edilerek sanatı öğrenme yolunda karalamaların önemli bir yer tuttuğunu kanıtlamaktadır. Örneğin, Hattat Şeyh Hamdullah'ın çalıştığı bir karalamayı sonraki asırlarda gelen İsmail Zühdi Efendi iki kez taklit etmiş (Görsel 3); Hattat Mustafa Halim Efendi ise Şevki Efendi'nin karalamalarını takliden çalışmış

(a)

(b)

Görsel 3. (a) İsmail Zühdi Efendi'nin sülüs karalama örneği (TSMK, GY 309); (b) Şeyh Hamdullah Efendi'yi takliden İsmail Zühdi Efendi'nin yazmış olduğu sülüs karalama örneği (Derman, 2017).

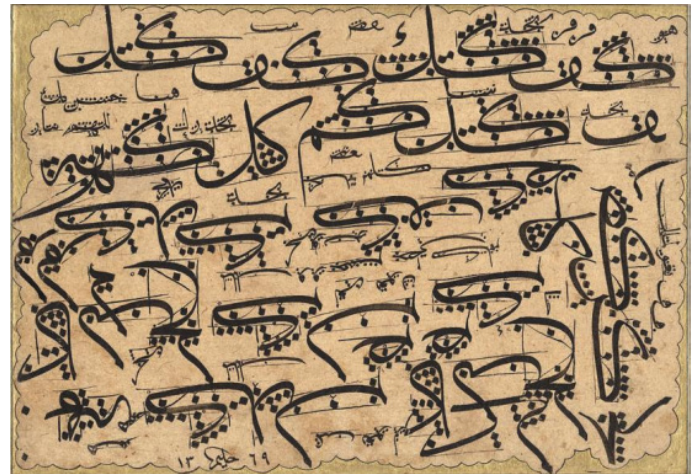
Şeyh Hamdullah'ın eserlerini incelediğimizde (Görsel 2), imza metinleri içeren karalama örneklerine rastlarız (Hamdullah, 2008, s. 16). Bu bağlamda, Osmanlı dönemindeki en eski karalama örneklerinin Şeyh Hamdullah'a ait olduğu söylenebilir.

Görsel 2.

Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih karalaması (Hamdullah, 2008, s. 16).

tır (Görsel 4). Adeta karalamanın karalamasını yapmışlardır.

Görsel 4.

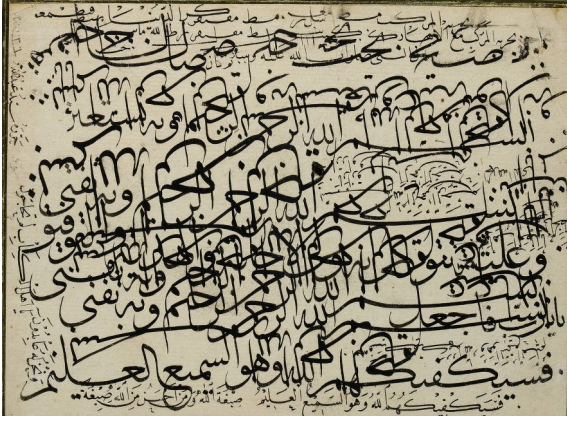
Halim Efendi'nin, Şevki Efendi'yi taklid ettiği karalaması (Bilen, 2010).

Hattatların karalama çalışmalarına genellikle imza atmadığı görülürken, Hattat Seyyid Hamdi bütün karalama çalışmalarına imza

atmıştır. Bu nedenle, Karalamacı unvanı ile anılmaktadır. Özellikle sülüs yazılarında gösterdiği yetenekle Karalamacı Seyyid Hamdi, hat sanatında karalama denince ilk akla gelen isimlerden biri olmuştur.

Geçmişten günümüze hattatların karalama çalışmaları, onların hat sanatında nasıl olgunlaştıklarını ve belirli bir konuma nasıl geldiklerini gösteren canlı belgelerdir. Bu çalışmalar, hattatların emeklerini ve çabalarını yansıtan önemli eserler olması sebebiyle farklı müze ve özel koleksiyonlarda sergilenip muhafaza edilerek hem hattatların gelişimlerini ve sanatsal yolculuklarını sanatseverlere aktarma fırsatı sunar hem de hat sanatının zenginliğini, estetik ve teknik yönlerinin keşfedilmesini, sanatın tanıtılmasını ve korunmasını sağlar. Günümüze kadar ulaşan bu eserler (Görsel 5), hat sanatının tarihini ve gelişimini belgelemekte ve gelecek nesillere aktarmaktadır.

Görsel 5.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (SSM, 190-0439).

Karalamaların hat sanatında başlangıçta üstlendiği rol ile günümüzde geldiği nokta arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

İlk karalama örnekleri yazılı metinlerin taslağını oluşturmak, düşünceleri hızlıca kaydetmek veya hattatın el becerilerini geliştirmek amacıyla kullanılmışlardır. Günümüz karalama örnekleri ise bahsedilen özellikleri ihtiva ederken, en önemli yazı unsurlardan terkip (bileşim), tenasüp (uygunluk) ve ihtişam (görkem) özelliklerini de barındırmaktadır. Klasik karalama mantığında geometrik formlar oluşturulmazken, günümüz hattatları, çalıştıkları metinlerin harflerini kullanarak eserlerine geometrik bir yapı kazandırma yoluna gitmektedirler (Görsel 6). Ayrıca günümüz karalama çalışmalarının birçoğunda tashih işleminin uygulandığı görülmektedir (Görsel 7). Günümüz karalama çalışmalarında uygulanan tüm bu etkenler bizlere karalama çalışmalarının artık birer levha olarak da değerlendirildiğini göstermektedir. Görsel 8'de görüldüğü üzere bu çalışmaların temel amacı, karalama tarzında kompozisyonlar oluşturmaktır.

Görsel 6.

Osman Özçay'ın kalem suresi birinci ayet karalaması (ozcay.com, 2023).

Görsel 7.

Mehmed Özçay'ın tashih edilmiş karalaması (ozcay.com, 2023).

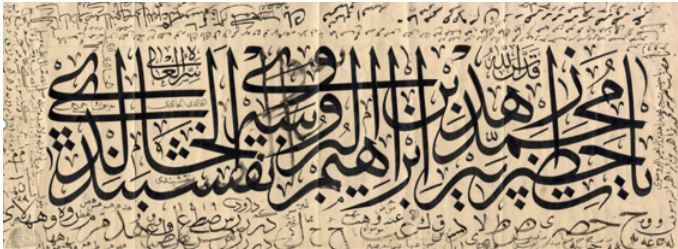

Görsel 8.

Fatih Özkafa ta'lik karalaması (faithozkafa.com, 2023).

Hat Sanatında Karalama Uygulama Esasları

Karalamalar hat sanatında özgür bir türdür ve bu aşamada herhangi bir sınırlayıcı unsur bulunmadığı için hattatlar, genellikle sülüs, ta'lik ve nesih yazı çeşitlerinden biri veya aynı anda birden fazla yazı çeşidi (Görsel 9) ve kompozisyon örneklerini kullanarak metni aharlı kâğıtlar üzerinde sadece siyah mürekkep ile değil farklı renkli mürekkepler de kullanarak denemeler yapar (Görsel 10). Bu denemelerde Hattat kendi fikir dünyasındaki düşüncelerini yazıya dökerek ahenkli bir istif oluşturma amacıyla çalışmalar yapar.

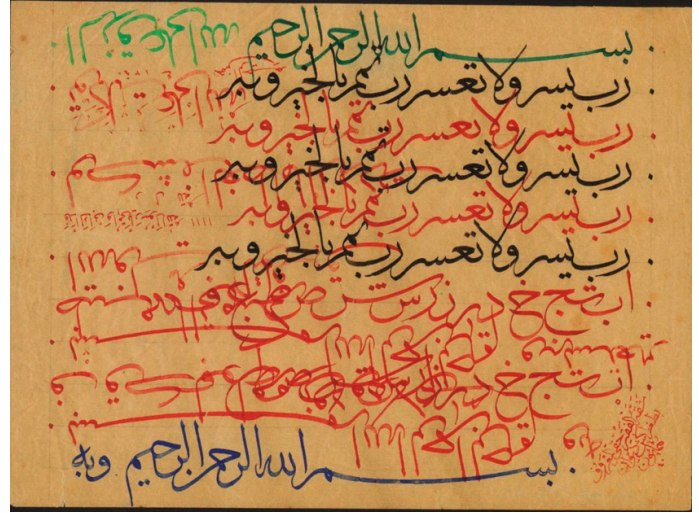
Görsel 9.

Davut Bektaş'ın sülüs, nesih, ta'lik, rika karalaması (ketebe.org, 2023).

Karalama çalışmaları her ne kadar hat sanatı uygulama esaslarına tabi olsa da bu esaslar karalamalar için farklılaşabilir. Bu farklılıklara kısaca aşağıda değinilmiştir.

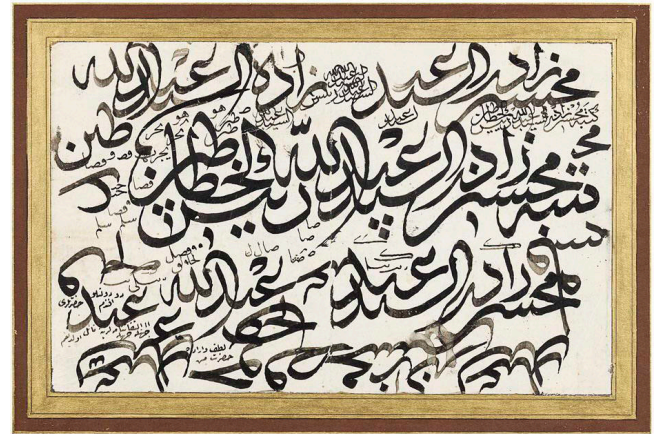
Metin İçeriği

Hattat, karalamaya başlamadan önce ilk olarak yazacağı metni belirler. Bu metin, çeşitli içeriklerinden oluşabilir, örneğin Görsel 11'de hattatın kendi imzası yer alırken, bir kurum veya kuruluşun isminin istif çalışması bulunabilir (Görsel 12). Görsel 13'de ise mavi zemin üzerine "zırnık mürekkebi" ile 35. Osmanlı Padişahı Mehmed Reşad'a ait padişah tuğrası karalama örneği yer almaktadır. Hamid Aytaç'ın Kur'an-ı Kerim yazarken yaptığı nesih karalama çalışması ise Görsel 14'te verilmiştir.

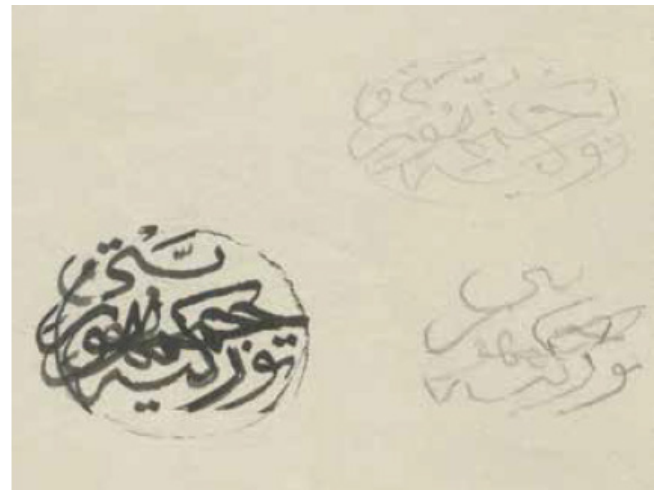
Görsel 10.

İsmail Hakkı Efendi'nin sülüs-nesih renkli karalama levhası (Çağlar, 2010, s.64).

Görsel 11.

Muhsinzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs-icâze imza karalaması (Alif Art A.Ş. Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 12.

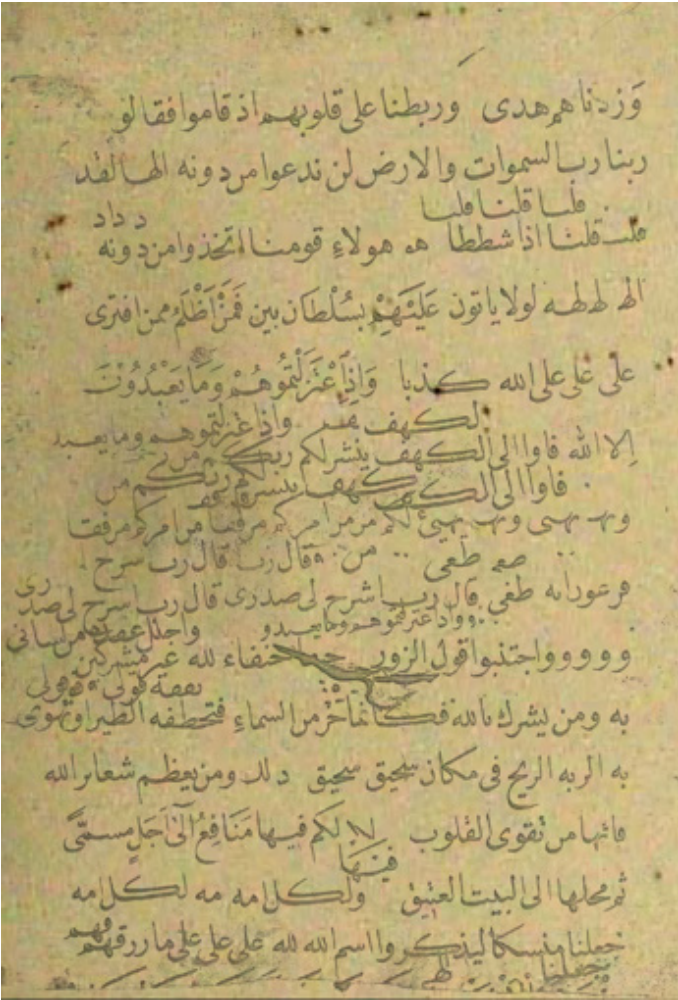
Mustafa Halim Özyazıcı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi karalaması (Perk, 2021, s. 228).

Görsel 13.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın tuğra formunda "Mehmed han bin Abdülme-cid el-muzaffer daima" (35. Osmanlı Padişahı Mehmed Reşad) karalaması (Perk, 2021, s. 163).

Görsel 14.

Hamit Ayaç'ın nesih karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Metin içeriğini belirleyen hattat, ardından hangi yazı çeşidiyle eserini ortaya koyacağına karar verir. Bu karar, "Aklam-ı Sitte" (Çetin, 1989) ve diğer yazı çeşitleri içerisinde kendi meşk ettiği yazı ile seçim yapılmasını gerektirebilir.

Hattat, yazacağı metnin içeriğine uygun bir form belirler ve kurşun

kalemle imla kurallarına dikkat ederek ilk taslağını çıkarır. Görsel 15'te Halim Efendi'nin kurşun kalem ile yazacağı metnin harflerini birkaç farklı formda denediği görülmektedir. Sonrasında seçtiği form ile yazının ilk ana taslağını kalem ile oluşturduğu görülmektedir.

Görsel 15.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Kompozisyon Özellikleri

Hattatlar, karalama süreçlerinde çeşitli kompozisyon unsurlarını keşfederken, uygun gördükleri kalınlıkta bir kalem veya farklı kalınlıklara sahip kalemlerle deneme çalışmalarına başlayarak estetik açıdan dengeli bir hat yazısını ortaya çıkarmaya çalışır. Kalın ve ince çizgilerin uyumlu bir şekilde bir araya gelmesi, hat yazısının güzelliğini ve dengesini oluşturur. Bu sürecin sonunda hattat tarafından oluşturulan ilk taslak, hattatın ileriki aşamalarda üzerinde çalışabileceği ve geliştirebileceği bir temel oluşturur.

Çalışmalarda harf bünyelerinin tamamlanmamış olması veya kelimelerin yarıda kesilmiş olması, hat sanatında bir eksiklik olarak değerlendirilmeyerek aksine, karalama yazılarının içinde eksik bırakılan kelimelerin tekrar tamamlanmış bir şekilde görülmesi mümkündür (Görsel 16). Bu durum, hattatın bilinçli bir tercihi olabilir ve çeşitli sebeplere dayanabilir. Öncelikle, hattat kelime veya harfi yarıda bırakmış olabilir. Bu durumda hattatın o çalışmayı beğenmemiş ve daha iyi bir şekilde yazmak için yarıda bırakmış olabileceği, harflerin kullanım şekillerini değiştirmek veya düzeltmek istediği ya da yazının bütünlüğünü sağlamak adına eksik bırakılan kelimeleri düzeltmek amacı ile tekrar bir düzenleme yapmak olabileceğini düşündürülebilir. Bu sürecin tamamı değerlendirildiğinde ise hattatın estetik tercihleri, yazıda yaratıcılığı, özgünlüğünü ortaya koyma ve düzeltme amacıyla yapılan bilinçli bir seçimi de olabilir. Kısacası karalama çalışmalarında asıl yazılacak yazının deneme ve düzeltme sürecini yansıttığı anlamına gelir.

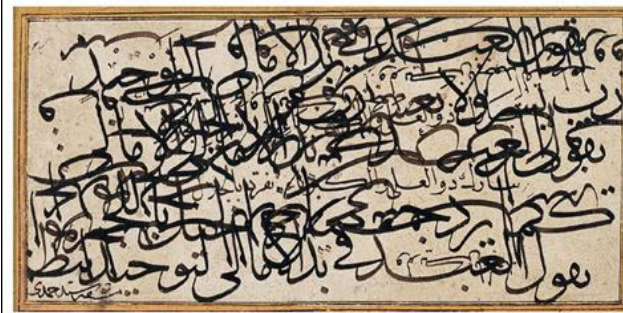
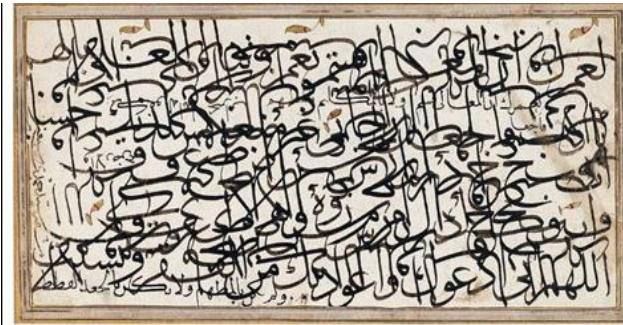

Görsel 16.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın sülüs-nesih karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Estetik kriterleri

Karalamalar, estetik kurallara ve düzenlemelere daha az bağlı olmasıyla hat sanatındaki diğer yazı formlarından farklılaşır. Karalama çalışmalarında, harflerin ve kelimelerin serbest bir şekilde kullanılması ve düzensiz bir biçimde yerleştirilmesi bir eksiklik olarak görülmemelidir (Görsel 17). Aksine bu çalışmalar harf, kelime ve cümleciklerin estetik değerini göstermek, sanatsal ifadesini araştırmak amacıyla yapılan denemelerdir. Ayrıca yazılan metin içerisinde denge, ritim ve estetik unsurları keşfetmelerine ve hat yazısının güzelliğini yansıtmalarına yardımcı olur.

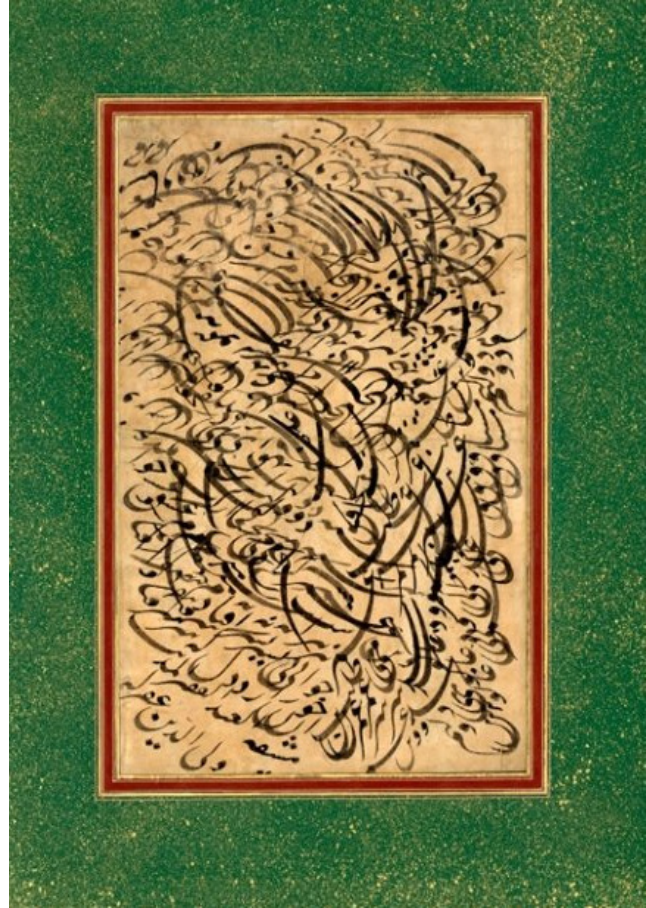

Görsel 17.

Karalamacı Seyyid Mehmed Hamdi Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (Hasan Adsan Fotoğraf Arşivi, 2023).

Tashih

Hat sanatında tamamlanmış yazılara "tashih" yapılır. Tashih, ince uçlu bir hat kalemı veya fırça kullanarak, harflerin kenarlarındaki düzensizlikleri gidermek, hatların kalınlığını ve inceliğini dengelemeye çalışmak, harflerin formlarını daha belirgin hale getirmek ve yazıya daha zarif bir görünüm kazandırmak amacıyla yapılan uygulamadır (Yılmaz, 2004). Ancak bu uygulama karalama yazılarının birçoğunda görülmez (Görsel 18). Karalama çalışmalarında hattatın kalemını özgürce kullanması sonucunda harflerin pürüzsüz olmaması ve hatta kasıtlı olarak tashih yapmaması, yazının özgünlüğünü, hattatın yazıdaki enerjisini, hareketliliğini ve karakterini ortaya koymasını sağlayan değerli özelliklerdir. Ayrıca hattatın kalem sahipliği, el kudretini ve ustalığını da daha belirgin hale getirip, hat sanatının yaratıcılık ve özgünlük alanlarını keşfetmesini ve hattatın kendine has bir ifade biçimi geliştirmesine imkân sağlar.

Görsel 18.

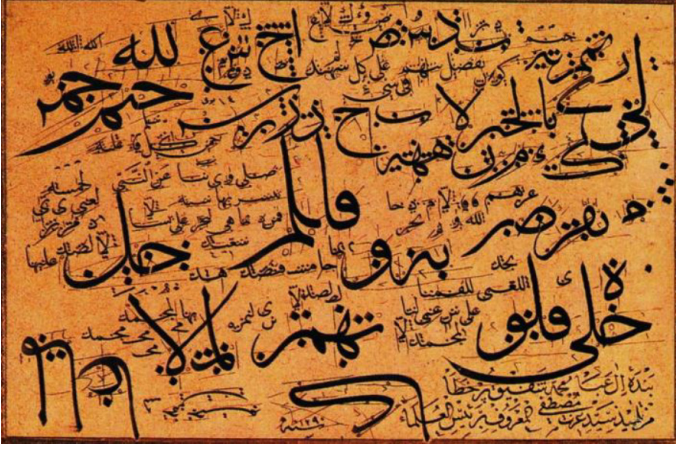
Veliyyüddin Efendi'nin ta'lik karalaması (Derman, 2017).

Teşrifat

Karalamalar, hat sanatının özgün bir türü olarak değerlendirilir ve kompozisyonlardaki geleneksel kuralların aksine, teşrifat (dizilim) ve satır hizasına dikkat edilmez. Harf ve kelimelerin belirli bir hizada yazılmamış olması, dikey harflerinin birbirini kesmesi, tetabuk (Yılmaz, 2004) adı verilen bazı harflerin benzer kısımlarının ortak

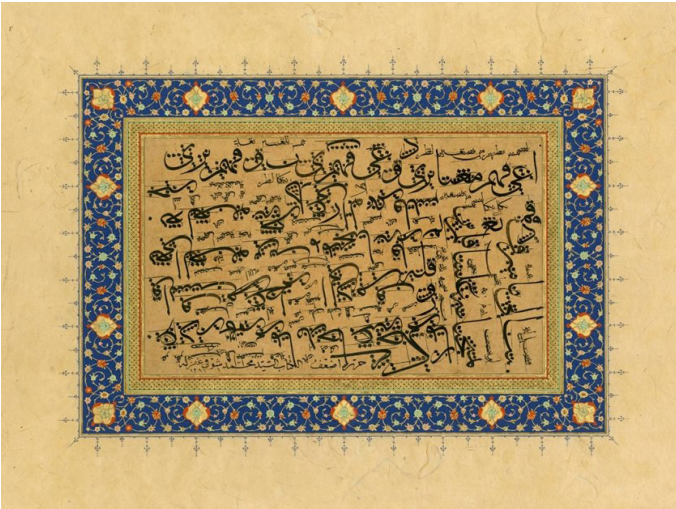

kullanımı gibi özellikler görülebilir (Görsel 19). Bu çalışmalar sırasında eksik bırakılan kelimeler veya tamamlanmamış harfler, hat yazısının sürekliliği ve bütünlüğü içinde bir anlam taşır. Bununla birlikte, karalama çalışmaları hat yazısının gelişimi için bir fırsat sağlar ve hattatlar için özgünlük alanları sunar.

Görsel 19.
Mehmed Şefik Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (Ülker, 1987, s. 263).

Karalama çalışmalarında harf biçimleri ve satır nizamı düzensiz olabilir. Temrin ise karalamanın bir alt türüdür ve genellikle düzensiz ve üst üste yazılmış harf veya kelimeler içermez. Temrinler, ölçü ve düzen amaçlı noktaların kullanıldığı belirli bir düzende yazılan eserlere verilen bir isimdir. Şevki Efendi'nin Görsel 20'de verilen sülüs-nesih temrin örneğinde, harflerin genellikle birbirinin üzerine geçmeden, kendi içerisinde belirli bir düzen içerisinde yerleştirilmesi ile harfler ve yazılan ibareler net bir şekilde okunabilmektedir.

Görsel 20.
Şevki Efendi'nin sülüs-nesih temrin karalaması (Derman, 2023).

Tezhip

Tezhip, hat sanatı çalışmalarına sonradan yapılan süslemeler ve detaylı işlemlere verilen isimdir. Bazı karalama örnekleri (Görsel 21) tezhiplenmiş olarak karşımıza çıkar ve böylece karalamalar

daha estetik ve gösterişli bir şekilde okuyucuya ve izleyiciye sunulur. Karalama çalışmalarında tezhip yapılmış örnekler olarak çalışmanın kenarlarını süslemek amacıyla sadece battal ebru, şal ebru, gelgit ve taraklı ebru çalışmalarını görmekteyiz (Görsel 22). Ayrıca karalama çalışmalarının yazı zeminine gül durak veya çiçek motiflerinin de işlendiğini görmekteyiz (Görsel 23).

Tezhiplenmiş karalamalar, hat sanatında karalamalara verilen değeri de gösteren önemli örneklerdir. Sanatçılar, tezhiple karalama çalışmalarına ayrı bir değer katarak, eserleri üzerinde ince detaylarla süslemeler yaparlar. Bu süslemeler, eserin estetik kalitesini artırırken, hat sanatının incelikli dünyasına daha fazla kapı aralar ve bu zengin kültürel mirasa vurgu yapar.

Görsel 21.
Mustafa Halim Özyazıcı'nın sülüs-nesih karalama örneği (Albayrak Hat Koleksiyonu).

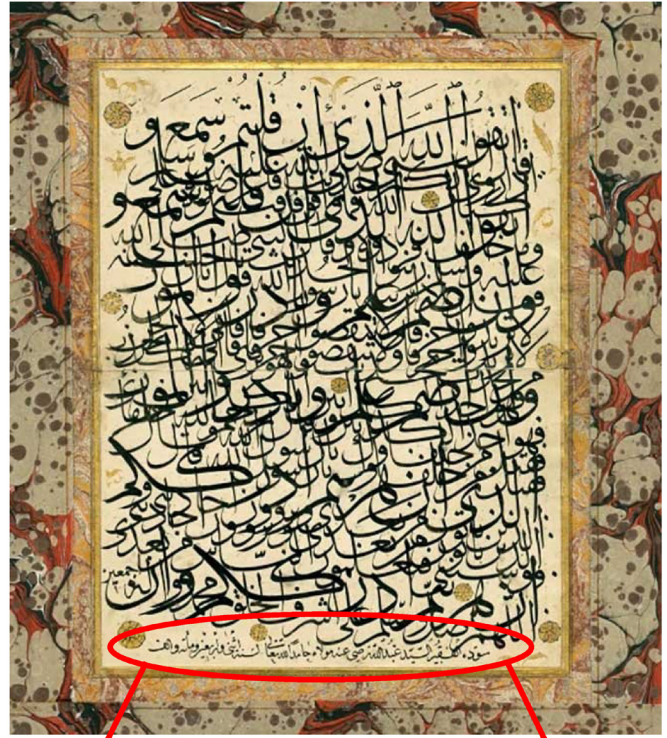
Görsel 22.
Seyyid Mehmed Hamdi'nin karalama örneği (Ebubekir Mete Koleksiyonu).

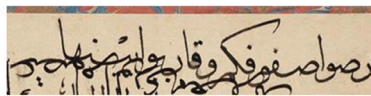
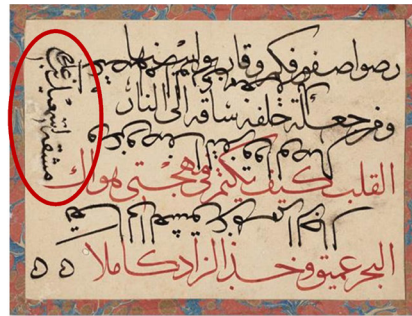
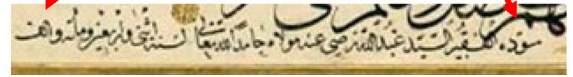
Görsel 23.

Zühdi İsmail Ağa Efendi'nin sülüs karalaması (ketebe.org, 2023).

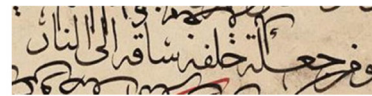

Görsel 24.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs karalaması (Derman, 2017).

a)

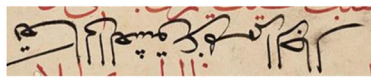
b)

c)

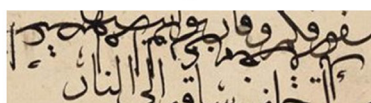
d)

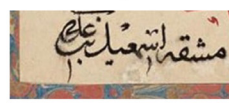
e)

f)

g)

h)

Görsel 25.

Aşakapılı İsmail Efendi'nin, karalamanın a) birinci satırı, b) ikinci satırı, c) üçüncü satırı, d) dördüncü satırı, e) beşinci satırı, f) altıncı satırı, g) yedinci satırı ve h) imza metni (Cenap Yazansoy Koleksiyonu).

Ketebe Kaydı

Hattatlar, yazdıkları levhaların altına koydukları imzalarıyla kendilerini ifade ederler. Bu imzalar genellikle Arapça “bunu yazdı” anlamına gelen “ketebehû” kelimesiyle birlikte kullanılır ve buna “Ketebe koymak”, “Ketebe yazmak” veya “Ketebe atmak” denir (Yazır, 1981). Hattatlar, imzalarını kullanarak yazdıkları eserlere kişisel bir dokunuş katarlar ve bu imzalar ile eserlerinin kıymetini arttırmalar. Bazı karalama çalışma örneklerinde hattatlar imza kullanmak istemeyebilirler. Bu imzalarda “sevvedehu” ifadesi kullanılarak, hattatın bu çalışmayı karalama olarak yazdığını ifade eder. İmza metinlerinde isimden sonra bazen «gufire lehu» (Affola), “Gufire zünûbuhu” (Günahları affola) veya benzer duaları içeren cümleler yer alabilir. Bu dualar, hattatın tevazu içinde olduğunu ve Allah’ın rahmetini dilemesini ifade etmek için eklenir. Hattatlar, imzalar ve dualar aracılığıyla yazıları ile kişisel bir bağ kurarlar böylece hem yazının güzelliğini hem de içsel yolculuklarını vurgularlar. İmzalardaki dualar, hattatların sanatsal ifadelerini tamamlayarak yazdıkları eserlerde kendilerini ifade etmelerini, tevazularını ve Allah’ın rahmetini dilemelerini sağlar (Görsel 24).

Karalama İncelemesi

Detaylı bir karalama değerlendirmesi için İsmail bin Ali’ye (Ağakapılı İsmail Efendi) ait karalama levhası incelemeye tabi tutulmuştur. İncelemede bir önceki bölümde bahsedilen esaslar dikkate alınmıştır. İncelemeye tabi olan eser Görsel 25’te verilmiştir. Bu eser yedi satır ve bir de imza satırından oluşmaktadır (Görsel 25(a)-(h)). Her satırın Arapça metinleri ve Türkçe mealleri Tablo 1’de verilmiştir.

Görsel adı	Arapça metni ve Türkçe meali
Görsel 25(a)	رصوا صفوفكم، وقاربوا بينها Saflarınızı sık ve birbirinize yakın tutunuz! (Ebu Davut, Salat 93)
Görsel 25(b)	ومن جعله خلفه ساقه إلى النار Kim onu (Kur’an’ı) arkasına atarsa, o onu ateşe götürür. (Yahyâ b. Hamza el-Alevî, 1995: 355-359)
Görsel 25(c)	القلب كيف يكتف في مهجتي هوك Kalp, ruhumdaki sana olan aşkı nasıl gizlesin? (Kelam-ı Kibar)
Görsel 25(d)	البحر عسيق وحيداً الزاد كاملاً Deniz derin ve azlığın tam olması ne kadar da güzeldir (Kelam-ı Kibar)
Görsel 25(e)	تعالى العشق عن هم الرجال Aşk, erkeklerin arzuları ile sonlandırılmayacak kadar yücedir.
Görsel 25(f)	وعن وصف التفرق والوصال Ayrılık ve (sevgililerin) kavuşmasının tanımı hakkındadır.
Görsel 25(g)	اعتصام الوري بمغفرتك Âdemoğlunun bağlılığı senin bağışlamanladır.
Görsel 25(h)	إسماعيل مشقة اسمعيل بن طي Bin Ali meşk etti.

Tablo 1.

İsmail Bin Ali Karalaması Metni ve Türkçe Meali

Battal ebru ile çerçevelenen eser, Ağakapılı İsmail Efendi’ye aittir. Eser krem zemin üzerine siyah is mürekkebi ve surh ile sülüs kit’a formunda yazılmıştır. Görsel 25(a)-(g)’de tespit edildiği üzere farklı metin içerikleri yazılmış olup noktalama işaretlerine yer verilmiştir. Levhada herhangi bir satır nizamına dikkat edilmeyip yazı kâğıdı farklı yönleriyle kullanılmıştır. İçerik olarak da Hadis-i Şerif (görsel 25(a)-(b)) ve Kelâm-ı Kibâr (görsel 25(c)-(g)) yazılmıştır. Hattat farklı satır nizamına dikkat etmeden metinleri alt alta (görsel 25(a)-(d)) yazarken kâğıt ters yönde çevirerek meşkine (görsel 25(e)-(g)) devam ettiğini görmekteyiz. Zemin üzerinde ilk iki satır (görsel 25(a)-(g)) yazılırken üst üste gelerek karmaşık bir görüntü meydana geldiği için harflerin belirlenmesinde ve kelimelerin tabii bir karmaşıklık olabileceği gibi girift bir görünüme sebep olmasıyla leke dengesi açısından zemin üzerinde de yoğunluğa sebep olmaktadır. Görsel 25(h)’de verilen eserin imza metni ise karalamanın sol tarafında (görsel 25’de kırmızı ile çerçevelenen yer) yazıya dikey yönde yazılarak hattatın kâğıt yüzey boşluğuna göre imzayı o şekilde attığını düşündürmektedir. İmza metni farklı içerikte yazıların yazıldığı için meşk etti anlamında olan “meşekahü” ifadesi ile yazılmıştır. Eser detaylı incelendiğinde yazı sahası içerisinde ahenkli bir akış görülmektedir. Eserde farklı kalınlıklarda kalem kullanıldığı görülmemektedir. Yazıda tashih olmamakla beraber hattatın elinden ilk çıktığı şekilde kalan harf ve kelimeler keskin bir şekilde görülmektedir. Meşk edilirken yazılan harflerde hareke ve mühmel işaretlerden olan cezm, tırnak, tirfil işaretleri görüldüğü gibi (görsel 25(c), (g), (h)) bazı metinlerde (görsel 25(a), (b), (d), (e), (f)) hareke ve mühmel işaretler kullanılmamıştır. Ayrıca hat sanatında özellikle girift istiflerde çoğunlukla tercih edilen tetâbuk, bu eserde (görsel 25(c)) “ي ت ج ه م ف” kelimesindeki “fe” ve “mim” harflerinin ortak kısımlarının bir arada kullanılmasıyla uygulanmıştır.

Eserin yazı zemini incelendiğinde ise herhangi bir tahribat görülmemektedir. Zaman içerisinde kâğıt renginin solmaması, akma izlerinin olmayışı ve günümüze kadar yazının ulaşabilmesi gibi durumlar göz önünde bulundurulduğunda kâğıdın bitkilerden elde edilen renklerle boyandığını ispatlamaktadır. Ayrıca, bu eserde iki ayrı renk kullanılmıştır. İs ve surh mürekkebiyle iki ayrı rengin bir arada kullanımı görsel bir zenginlik katmaktadır. İs mürekkebiyle yazılmış olmasından dolayı yazının renginde solma ve dökülme gibi durumlar görülmemektedir.

Sonuç

Hat sanatı, yazı ve süsleme sanatının zarafetle birleştiği özgün ve özgür bir sanat dalıdır. Bir hat eserinin temel taşlarından biri de karalamalardır. Bir eserin oluşum sürecinde hattatın ilk adımı olan karalamalar, sanatkârın yazıyı tasarlamaya başladığı andan itibaren esere özgünlük katar. Hat sanatının doğuşu ve gelişimi açısından bakıldığında karalamalar, hattatın düşünsel ve yaratıcı yolculuğunun başlangıcı olarak nitelendirilir. Eserin ortaya çıkışına dair ilk izler, karalamalarda gizlidir.

Karalamalar, hattatların kalem ve kâğıdı daha rahat ve ustaca kullanabilmesi ve böylece öğrenme ve keşif yapma sürecine olanak sağlar. Karalama çalışmaları hattatlara metnin kompozisyonunu planlama, ölçeklendirme ve estetik uyum üzerinde deneyim kazandırır. Metni aharlı kâğıtlar üzerinde sadece siyah mürekkep ile değil farklı renkli mürekkepler de kullanarak denemeler yapar. Bu denemelerde hattat kendi fikir dünyasındaki düşüncelerini yazıya dökerek âhenkli bir istif oluşturma amacıyla çalışmalar yapar. Yine bu çalışmalar, asıl yazılacak yazının deneme, düzeltme ve tekâmül seyrini yansıtmaya açısından hem bir belge hem de öğretici bir meşk niteliğindedir.

Hattatların karalama çalışmaları, onların hat sanatında nasıl olgunlaştıklarını ve belirli bir konuma nasıl geldiklerini gösteren canlı belgelerdir. Bu çalışmalar, hattatların emeklerini ve çabalarını yansıtan önemli eserler olması sebebiyle farklı müze ve özel koleksiyonlarda sergilenip muhafaza edilerek hem hattatların gelişimlerini ve sanatsal yolculuklarını sanatseverlere aktarma fırsatı sunar hem de hat sanatının zenginliğini, estetik ve teknik yönlerinin keşfedilmesini, sanatın tanıtılmasını ve korunmasını sağlar.

Karalamaların bir diğer önemi de çalışılan bir karalama örneğinin başka hattatlar tarafından da taklit olarak çalışılmasıdır. Bu da bize, karalamadaki harf ve kelime anatomilerinin de taklit edilerek sanatı öğrenme yolunda karalamaların önemli bir yer tuttuğunu kanıtlamaktadır. Örneğin, Hattat Şeyh Hamdullah'ın çalıştığı bir karalama sonraki asırlarda gelen İsmâil Zühdi Efendi tarafından iki kez taklit edilmiştir. Adeta karalamanın karalamasını yapmıştır.

Karalamalar, hattatın kalemini özgürce kullanması sonucunda harflerin kısmen pürüzlü olması, tashih yapmaması, yazının özgünlüğünü, kalem cereyanlarını, hattatın yazıdaki enerjisini, hareketliliğini ve karakterini ortaya koymasını sağlayan değerli çalışmalardır. Yine karalamalarda tetâbuk adı verilen harflerin benzer kısımlarının ortak kullanımı, harflerin parçalarını kavramada ciddi bir farkındalık oluşturur ki girift istiflerde çoğunlukla tercih edilebilir.

Karalamaların hat eserine kattığı estetik değer ve hattatlara sağladığı faydalar çalışmada ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır. Hattatlar, karalamalar sayesinde kendi kişisel ifade biçimlerini geliştirme fırsatı bulurken aynı zamanda hat sanatının özgün ve estetik dünyasına da katkıda bulunurlar.

Sonuç olarak, çalışmamızın ortaya koyduğu bulgular ışığında karalamalar, hat sanatının vazgeçilmez bir parçası olmakla beraber gelişimine de önemli katkılar sunmaktadır.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Yazar Katkıları: Fikir-R. Y., Y. B.; Tasarım- R. Y., Y. B.; Denetleme-Y. B.; Malzemeler - R. Y.; Veri Toplanması ve/veya İşlemesi R. Y.; Analiz ve/veya Yorum-R. Y.; Literatür Taraması-R. Y.; Yazıyı Yazan-R. Y.; Eleştirel İnceleme-R. Y., Y. B.

Çıkar Çatışması: Yazarlar, çıkar çatışması olmadığını beyan etmiştir.

Finansal Destek: Yazarlar, bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review: Externally peer-reviewed.

Author Contributions: Concept - R., Y., Y. B.; Design- R., Y., Y. B.; Supervision-Y., B.; Materials - R. Y.; Data Collection and/or Processing - R., Y.; Analysis and/or Interpretation-R., Y.; Literature Search-R., Y.; Writing Manuscript-R., Y.; Critical Review- R., Y., Y. B.

Conflict of interest: The authors have no conflicts of interest to declare.

Financial Disclosure: The authors declared that this study has received no financial support.

Kaynakça

- Ayverdi, İ. (2010) Misalli Büyük Türkçe Sözlük. 1. Baskı, İstanbul, Kubbealtı Yayınları.
- Bektaş, D. (27.07.2023). Eserler. <https://www.ketebe.org/eser/3366?ref=artist&id=2100>.
- Bilen, Y. (2010). Hattat Mehmed Şevki Efendi ve Sülüs-Nesih Hat Ekolü, s. 211. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Atatürk Üniversitesi.
- Bilen, Y. (2014). Türk-İslâm Medeniyeti ve Hat San'atı. Güzel Sanatlar Enstitüsü Dergisi, 38-58.
- Çağlar, Y. (ed.), (2010). Bir Fotoğrafın Aynasında İstanbul'un Meşhur Hattatları, İstanbul, İstanbul Büyükşehir Belediyesi A.Ş. Yayınları.
- Çetin, N. M. (1989). Aklam-ı Sitte. TDV İslam Ansiklopedisi, 2, 276-280.
- Çevik, M. S. (2020). Hat Sanatında eğitim ve meşk. Lale Dergisi, 1(2), 107-115.
- Derman, M. U. (05.05.2023). Hat san'atında kıt'alar - 2. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2023/05/05/hat-sanatinda-kitalar-2>
- Derman, M. U. (2001). Kalem. TDV İslam Ansiklopedisi, 24, 245-247.
- Derman, M. U. (24.10.2017). Şeyhulislâm Veliyüddin Efendi. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2017/11/24/hat-sanatinin-buyuk-isimleri-12>
- Derman, M. U. (27.10.2017). Yedikuleli Seyyid Abdullah. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2017/10/27/hat-sanatinin-buyuk-isimleri-8> adresinden alındı.
- Derman, M. U. (30.11.2017). Ünye'den İstanbul'a bir hattatın hayat hikayesi: İsmail Zühdi Efendi. <https://www.fikriyat.com/yazarlar/ugur-derman/2017/11/30/hat-sanatinin-buyuk-isimleri-13> adresinden alındı.
- Edgü, F. (1988). Türk Hat Sanatı (karalamalar / meşkler). İstanbul, Ada Yayınları.
- Efendi, A. İ. (27.07.2023). Ağakapılı İsmail Efendi, Eserler. <https://www.ali-fart.com/agakapili-smal-efend-1706-278802/> adresinden alındı.
- Efendi, İ. Z. (tarih yok). İsmail Zühdi Efendi, Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi Güzel Yazılar bölümü, İstanbul.
- Efendi, M. S. A. (10.03.2013). Muhsinzâde Seyyid Abdullah Efendi. Alif Art, Osmanlı ve Karma Sanat Eserleri Müzayedesi Kataloğu, İstanbul.
- Efendi, S. M. H. (2023). Seyyid Mehmed Hamdi Efendi. Hasan Adsan Fotoğraf Arşivi.
- Efendi, S. M. H. (27.07.2023). Seyyid Mehmed Hamdi Efendi, Eserler. <https://www.ketebe.org/eser/5349?ref=artworks> adresinden alındı.
- Efendi, Y. S. A. (26.07.2023). Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi, Kitap Sanatları ve Hat Koleksiyonu. Sakıp Sabancı Müzesi Arşiv ve Araştırma Alanı, <https://digitalssm.org/digital/collection/Kitapvehat/id/213756> adresinden alındı.
- Efendi, Z. İ. (27.07.2023). Zühdi İsmail Efendi, Eserler. <https://www.ketebe.org/eser/7487?ref=artworks> adresinden alındı.
- Hamdullah, Ş. (2008). Emin Barın Hat Koleksiyonu Müzayedesi kataloğu. Portakal Sanat ve Kültür Evi, Portakal Sanat ve Kültür Evi.
- Öksüz, H. (2023). Hüseyin Öksüz hat arşivi (dijital), Konya.
- Özçay, M. (27.07.2023). Eserler. <http://www.ozcay.com/mehmed/galeri#130>.
- Özçay, O. (27.07.2023). Eserler. <http://www.ozcay.com/osman/galeri#113>.
- Özkafa, F. (2023). Hat Sanatı-Osmanlı'dan bugüne. İstanbul, Kapı Yayınları.
- Özkafa, F. (27.07.2023). Eserler. [http://www.fatihozkafa.com/index.php?go=galeri#prettyPhoto\[gallery1\]/71/](http://www.fatihozkafa.com/index.php?go=galeri#prettyPhoto[gallery1]/71/).
- Özönder, H. (2003). Ansiklopedik Hat ve Tezhip Sanatları deyimleri terim-

- leri sözlüğü, Konya: Sebat Ofset Matbaacılık, 145-146.
- Özyazıcı, M. H. (27.07.2023). Eserler. <https://www.ketebe.org/eserler?artworkId=1121> adresinden alındı.
- Perk, H. (2021). Hattat Halim Özyazıcı Hayatı ve Sanatı. İstanbul, Zeytinburnu Belediyesi.
- Serin, M. (2005). Hat Sanatı ve meşhur Hattatlar. İstanbul, Kubbealtı Neşriyatı.
- Şemseddin Sâmî, (2018). Kâmûs-i Türkî (Latin Harfleriyle), (haz. Raşit Gündoğdu, Niyazi Adıgüzel, Ebul Faruk Önal), 6. Baskı, İstanbul, İdeal Kültür Yayınları.
- Ülker, M. (1987). Başlangıçtan günümüze Türk Hat Sanatı. Ankara, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Yazır, M. B. (1981). Medeniyet aleminde yazı ve İslam Medeniyetinde kalem güzeli 2. Ankara, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Yılmaz, A. (2004). Türk Kitap Sanatları tabir ve ıstılahları. İstanbul, Damla Yayınevi.

Görsel Kaynakça

Görsel 1.

Halim Efendi'nin a) karalama çalışması, b) karalamanın levha hali (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 2.

Şeyh Hamdullah'ın sülüs-nesih karalaması (Hamdullah, 2008, s. 16).

Görsel 3.

(a) İsmail Zühdi Efendi'nin sülüs karalama örneği (TSMK, GY 309); (b) Şeyh Hamdullah Efendi'yi takliden İsmail Zühdi Efendi'nin yazmış olduğu sülüs karalama örneği (Derman, 2017).

Görsel 4.

Halim Efendi'nin, Şevki Efendi'yi taklid ettiği karalaması (Bilen, 2010).

Görsel 5.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (SSM, 190-0439).

Görsel 6.

Osman Özçay'ın kalem suresi birinci ayet karalaması (ozcay.com, 2023).

Görsel 7.

Mehmed Özçay'ın tashih edilmiş karalaması (ozcay.com, 2023).

Görsel 8.

Fatih Özkafa ta'lik karalaması (faithozkafa.com, 2023).

Görsel 9.

Davut Bektaş'ın sülüs, nesih, ta'lik, rika karalaması (ketebe.org, 2023).

Görsel 10.

İsmail Hakkı Efendi'nin sülüs-nesih renkli karalama levhası (Çağlar, 2010, s.64).

Görsel 11.

Muhsinzâde Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs-icâze imza karalaması (Alif Art A.Ş. Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 12.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın Türkiye Büyük Millet Meclisi karalaması (Perk, 2021, s. 228).

Görsel 13.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın tuğra formunda "Mehmed han bin Abdülmecid el-muzaffer daima" (35. Osmanlı Padişahı Mehmed Reşad) karalaması (Perk, 2021, s. 163).

Görsel 14.

Hamit Aytaç'ın nesih karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 15.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 16.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın sülüs-nesih karalaması (Hüseyin Öksüz Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 17.

Karalamacı Seyyid Mehmed Hamdi Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (Hasan Adsan Fotoğraf Arşivi, 2023).

Görsel 18.

Veliyyüddin Efendi'nin ta'lik karalaması (Derman, 2017).

Görsel 19.

Mehmed Şefik Efendi'nin sülüs-nesih karalaması (Ülker, 1987, s. 263).

Görsel 20.

Şevki Efendi'nin sülüs-nesih temrin karalaması (Derman, 2023).

Görsel 21.

Mustafa Halim Özyazıcı'nın sülüs-nesih karalama örneği (Albayrak Hat Koleksiyonu).

Görsel 22. Seyyid Mehmed Hamdi'nin karalama örneği (Ebubekir Mete Koleksiyonu).

Görsel 23.

Zühdi İsmail Ağa Efendi'nin sülüs karalaması (ketebe.org, 2023).

Görsel 24.

Yedikuleli Seyyid Abdullah Efendi'nin sülüs karalaması (Derman, 2017).

Görsel 25.

Ağakapılı İsmail Efendi'nin, karalamanın a) birinci satırı, b) ikinci satırı, c) üçüncü satırı, d) dördüncü satırı, e) beşinci satırı, f) altıncı satırı, g) yedinci satırı ve h) imza metni (Cenap Yazansoy Koleksiyonu).